

УДК 37.012

С.М. Шевченко,
молодший науковий співробітник
(Інститут педагогіки АПН України, м. Київ)

РОЗВИТОК "ДОСЛІДНОГО ДИТЯЧОГО БУДИНКУ" ПІД КЕРІВНИЦТВОМ Я.Б. РЕЗНІКА НА ПОЧАТКУ ХХ СТ.

Вперше на практиці розглядається питання розвитку "Дослідного дитячого будинку" в Києві (початок ХХ ст.). У статті розкривається та висвітлюється організація освітньої праці школярів у ньому під керівництвом Я.Б. Резніка.

Початок 20-х рр. характеризувався масовими реформами в економіці, культурі й освіті. Український Наркомос 1 липня 1920 р. видав Декларацію Народного комісаріату УРСР про соціальне виховання дітей – своєрідну альтернативу Положенню про єдину трудову школу РСФРР, затверженому ВЦВВКом 30 вересня 1918 р. Різниця між цими документами полягала в тому, що Російський Наркомос за основу освітньої політики брав єдину трудову школу, що мала два ступені: I – для дітей від 8 до 13 років (п'ятирічний курс) і II – від 13 до 17 років (чотирирічний курс). Український же Наркомос за основу брав не школу, а соціальне виховання. Замість школи на перший план було висунуто дитячий будинок. В Декларації писалося, що школа як така має вмерти. Цілком закономірним було те, що відкривалися дитячі будинки.

Відродження й розвиток національної освіти та діяльності Дослідного дитячого будинку в Україні припадає на початок ХХ ст. і пов'язується, зокрема, з іменами прогресивних особистостей: Ліпе Боруховича Резніка та Янкеля Боруховича Резніка (Леоніда Борисовича та Якова Борисовича Резніків). У цьому аспекті перспективним є дослідження науково-педагогічної спадщини Я.Б. Резніка, науковий доробок якого залишається невивченим.

Я.Б.Резнік народився 11 квітня 1892 р. в м. Чорнобилі Київської губернії. Педагогічну діяльність розпочав у 19-річному віці в школах Києва, водночас займаючись самоосвітою. Згодом учений вступив до Київського університету Св. Володимира (нині Університет ім. Т.Г. Шевченка), де брав активну участь у житті своєї групи та факультету.

На цей час припадає поява його перших наукових праць, які побачили світ у 1917 р. в педагогічному журналі при Київському університеті. І цього ж року в єврейських газетах "Штерн" і "Компан" з'явилися дві статті Я.Б. Резніка, присвячені проблемам навчання.

Після закінчення Київського університету в 1918 р., Я.Б. Резнік викладає в Чорнобильській народній школі мовознавство мовою їдиш. Тоді ж починає працювати у школах єврейської культурної організації "Культур-Ліги", які перебували на її утриманні. Згодом стає завідувачем єврейської вечірньої школи для дорослих, якою керує до 1920 р. і одночасно в 1919 р. створює модерний дитячий будинок – за зразком найкращих, так званих "нових шкіл" Європи та США. Йому сприяла тогочасна політика радянської влади у сфері дитячого виховання. Адже на початку 20-х років роль школи як основного навчального закладу поступово занепадала.

За допомогою "Культур-Ліги" у 1919 році в Києві, по вул. Ярославська, 40 і було організовано єврейський дитячий будинок. Відомо, що його вихованцями мали стати діти бідного єврейського населення – точніше діти "робітничого класу іудейської віри". Благодійницею дитячого будинку стала С.І. Мальденштам, а викладачами – досвідчені й кваліфіковані педагоги, такі як М.І. Зільберфарб, Ф.М. Лапіцька, Л.Б. Резнік, Р.Й. Фрід, О.І. Червенська та ін. На той час це був один із п'яти подібних закладів, організованих "Культур-Лігою" серед єврейських шкіл (перша третина ХХ ст.), який був відомий не лише в Україні, а й за кордоном.

Вивчення літературних джерел і архівних матеріалів дозволило встановити, що Дослідний дитячий будинок був заснований Я.Б. Резніком у 1919 р. і його діяльність продовжувалась протягом десяти років. Нами віднайдені архівні матеріали, які підтверджують той факт, що будинок існував для знедолених єврейських дітей. Його метою було надання не лише допомоги єврейським сім'ям, але і надання базової освіти. Ми виявили документи про те, що цей заклад підпорядковувався Наркомосі освіти [4: 8]. Він був не лише навчально-виховним закладом, але і дослідним, на базі якого проводилося навчання українською та єврейською мовами, а також викладачами проводилися експериментальні дослідження у молодших та старших класах.

Усього в дитячому будинку налічувалося понад 70 дітей єврейської віри. До нього приймали дорослих віком не менш як 15 років; дітей, не молодших 7 років. Більшість учнів вступали до школи на початку навчального року в вересні, але частина зарахувань припадала і на весь період навчання аж до травня місяця. До дитячого будинку приймали всіх бажаючих навчатись. Аналізуючи стан шкільництва, Яків Борисович підкреслював, що учні мають вивчати і свою мову, і мову держави, в якій проживають. Визначаючи шляхи і засоби розбудови початкового навчання і виховання, Я. Резнік стверджував, що воно повинно базуватися на принципах педагогіки і психології.

Проте, аналіз праць і діяльності Я. Резніка початку ХХ ст. дозволяє припустити, що він сприяв започаткуванню в Україні полікультурного виховання через опанування учнями власної етнічної культури й розвитку толерантного ставлення до культур інших народів. Форми і методи освітньої роботи він розглядав спільно із залученням школярів до надбань національної культури. Особливості педагогічної роботи з учнівським колективом; зміст, форми й методи навчання та виховання школярів розглядаються в таких роботах ученого як: "Взаимосвязь школы и родителей" (1917), "Индивидуальный подход" (1917) [6: 14].

Ми знайшли матеріали про те, де Я. Резнік наводить цікаві відомості про грамотність своїх підопічних: "діти, які вміють читати, то не вміють писати. Тому вчителів дедалі частіше доводилося займатися окремими дітьми, а решта мусила очікувати" [7: 34]. Розтлумачення про навчально-виховний процес, зокрема, про експериментальні дослідження автор розповів у таких своїх працях як "До нової школи" (1920), "Організація освітньої праці" (1921) та ін.

Велике значення для Якова Борисовича мав 1922 р., коли він почав застосовувати комплексну систему навчання в дитячому будинку, яка на той час ще не була затверджена. Аналізуючи комплексну систему, Яків Резнік писав: "...вивчення комплексних тем треба розуміти як уміння орієнтуватися в явищах дедалі більшої складності, а знання – це лише засіб до набуття цих умінь..." [7: 35]. Він створював таку систему навчання, яка б визнавала й поважала права дітей, постійно дбав про них, а також забезпечував відповідні умови для їх фізичного і розумового розвитку у навчально-виховному процесі. Молодий учений проводив велику кількість експериментів з усіх предметів, вивчав психологію дітей, застосовував різноманітні засоби навчання та виховання.

Педагог глибоко задумувався над комплексним навчанням, зокрема й поєднанням його з сільським та міським життям: "Математика из жизни" (1924), "У новой школе" (1924) та ін. Він ставив за мету дати дітям якнайбільше різноманітного матеріалу, але не перевантажувати їх. Завдяки матеріальній допомозі організації "Культур-Ліги" педагог міг проводити експериментальні дослідження з усіх загальноосвітніх предметів, пов'язуючи їх із реальним життям. Про це свідчать його праці "З досвіду дитячого будинку" (1924), "До нової школи" (1924), "З життя дитячого дому" (1924) та ін.

За глибоким переконанням Якова Резніка, організувати навчання й виховання, покликане сформувати покоління з моральною свідомістю, може лише вчитель, свідомий свого високого покликання, здатний оживити навчально-виховний процес своїм творчим духом, представляє свій народ на численних педагогічних зібраннях, вивчає новітню і світову теорію та практику навчання й виховання і на цій основі створює низку статей, у яких практично осмислює можливість використання свого досвіду. Наприклад, у своєму Дослідному дитячому будинку Я. Резнік, застосовуючи комплексну систему навчання ("Про комплексне викладання" (1923), "Комплексне викладання" (1924) та ін.), створив низку програм.

Питання комплексного викладання на початку 20-х рр. на сторінках періодичної преси обговорювалися дуже часто. Плодами Я. Резніка були програми ГУСа щодо комплексної системи навчання за 1924-1925 рр. "Программы ГУСа в местечковой школе", "Як вивчати нові програми" за якими навчалися не лише єврейські діти. Програми Я. Резніка ґрунтувалися на підвищенні якості освіти, навчання і виховання дітей, відбивали розвиток і оновлення освіти національних меншин, розробляли механізм додержання рівноправ'я серед населення дітей "іудейської віри" [3: 22].

Зміст навчання для дітей, за Я. Резніком, охоплював такі дисципліни як рідна мова, українська, російська та польська мови, а також трудове навчання: для хлопчиків – майстерні, а для дівчаток – шиття, вишивання та ведення домашнього господарства. У 1925 р. Я. Резнік видав брошуру "Освітня праця", у якій розташував фотокартку проведення уроку малювання [11: 11].

Слід відзначити, що усе життя Я. Резнік активно працював над розв'язанням проблеми організації освіти та педагогічної науки в Україні, розвитком навчально-виховного процесу, розробкою проблем у галузі дидактики, упровадженням в освітній процес основних виховних положень. Але й питання математики займають одне з важливих місць у спадщині Я. Резніка. Знання про те, як можна організувати навчання математики "за допомогою життя" вчений виклав у математичних підручниках для молодших класів "Математика для сільської школи" та "Математика для міської школи" (1928).

Підручники для трудової школи мали великі переваги над сучасними підручниками, адже були побудовані відповідно до життєвих умов [2: 507]. У цей час вийшло дві статті Я. Резніка "Математика життя" і "Українські школярі" у педагогічних журналах "Математичні знання в школі" та "Діти України" (1929) [3]. Працюючи професором інституту, учений впроваджував нові технології навчання, розробляв програми з математики, випускав методичні посібники для вчителів.

Думки про організацію освітньої праці у Дослідному дитячому будинку Я. Резнік виклав у багатьох публіцистичних і педагогічних творах. Ми назвемо лише найголовніші: "Організація освітньої праці" (1924), "Критерії оцінок знань" (1935), "Реакционные основы педагогического

принципа" (1935), "Проблема домашних заданий в педагогическом исследовании" (1935), " Теорія і практика вчителів робочої школи" (1935) та ін.

Різні аспекти діяльності громадських організацій національних меншин, різні наукові галузі і напрями досліджувалися вченими, але власне педагогічна діяльність єврейської культурно-просвітницької організації "Культур-Ліги" національних меншин практично залишалася поза увагою дослідників, зокрема створений нею Дослідний дитячий будинок Я.Б. Резніка. Адже, з архівних джерел дізнаємося, що єврейське товариство "Культур-Ліга" не лише надавало матеріальну допомогу дитячому будинку, а й розповсюджувало відомості про його досягнення серед населення України. Згодом цей будинок став відомий і за кордоном як "Дослідно-показовий будинок". Можна впевнено сказати, що це були перші сходинки молодого вченого Якова Борисовича Резніка до великої мети, перші дослідження, у яких він і заклав основу для формування своєї майбутньої майстерності.

Отже, провідною метою є визначення і характеристика змісту роботи новаторського єврейського Дослідного дитячого будинку, як навчально-виховного закладу в Україні впродовж десяти років (1919-1929) ХХ ст., який має стати складовим компонентом педагогічної історіографії та дасть змогу простежити загальні тенденції педагогічних поглядів Я. Резніка крізь призму освітньої галузі. Висвітлення діяльності та окремих складових педагогічної спадщини Я.Б. Резніка викликало потребу вивчення єврейського Дослідного дитячого будинку у контексті дослідження історії розвитку українського шкільництва упродовж ХХ ст. Звідси основним завданням є відображення явищ педагогічного новаторства у системній взаємозумовленості з іншими культурно-педагогічними феноменами історії розвитку України.

Розв'язати ці завдання можливо шляхом проведення історіографічного аналізу, що стає обов'язковою складовою історико-педагогічних досліджень.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Архітектурно-проектний договір №75-94. "Историческая записка. Ценна фоновая застройка нач. ХХ в. Усадьба по улице Ярославская, 40". – 1993. – С. 25.
2. Biographical Dictionary of modern Yiddish literature. – New York, 1981. – P. 506-507.
3. Еврейские вести. 1994. – № 23-24 (67-68). – С.15-23.
4. ДАКО, ф. Р – 142, оп. 2, спр.52, арк. 9-9 зв.
5. Національні відносини на Україні у ХХ ст. – К., 1994. – С. 150.
6. Правда історії: діяльність єврейської культурно-просвітницької організації "Культурна Ліга" у Києві (1918-1925). Збірник документів і матеріалів. – К., 1995. – 168 с.
7. Резнік Я.Б. Комплексне навчання (З досвіду дитячого дому) / Рад. освіта. – 1923. – Ч. 2. – С. 34-44.
8. Резнік Я.Б. Організація навчальної роботи в дитячому будинку // Радянська освіта. – 1924. – № 3. – С. 17-26.
9. Резнік Я.Б. Організація освітньої праці. (3 книги: До нової школи) // Радянська освіта. – 1924. – № 7. – С. 27-31.
10. Резнік Я.Б. Організація освітньої праці // Радянська освіта. – 1924. – № 3-4. – С. 1-14.
11. Резнік Я.Б. Освітня праця. (3 книги: До нової школи) // Радянська освіта. – 1924. – № 9. – С. 11-18.

Матеріал надійшов до редакції 25.10. 2007 р.

S.H. Shevchenko. Развитие "Исследовательского детского дома" под руководством Я.Б. Резника в начале ХХ в.

Впервые на практике рассматривается вопрос развития "Исследовательского детского дома" в Киеве (начало ХХ в.). В статье раскрывается и освещается организация образовательного труда школьников в нем под руководством Я.Б. Резника.

S. Shevchenko. The Development of "Children's Research-House" Under the Guidance of Y. Reznik at the beginning of 20th century.

For the first time at practice the question of "Children's Research-House" development in Kyiv has been considering (the beginning of the 20th century). In the article the organization of the educative labour under the guidance of Y. Reznik is disclosed and enlightened.